

ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՆՈՐԱԳՈՒՅՆ ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԸ

Նոանե սարգսյան

Հայաստան, ԳԱԱ ԼԻ

Հասարակական, տնտեսական, քաղաքական կյանքի աշխուժացումը, գիտատեխնիկական նվաճումները և դրանց արդյունքում առաջ եկող փոփոխությունները դրսևորվում են նաև լեզվական համակարգում: Հայտնի է, որ ամենաարագը փոփոխվում է բառապաշարը: Ի հայտ եկած նոր առարկաների, երևույթների անվանումները մտնում են բառապաշար որպես նոր բառեր:

Բառապաշարը մշտապես փոփոխվող, հարստացվող լեզվական շերտ է: Այն ժամանակի ընթացքում հարստանում է նաև տարբեր տեսակի հապավումներով, որոնք առաջանում են բառակապակցությունների կամ բաղադրյալ անվանումների բաղադրիչների կրճատ գրության հիման վրա և, «ի տարբերություն բարդության այլ տեսակների, գրավոր ծագում ունեն»¹:

Հապավումները լայն տարածում ու գործածություն ունեն նաև լեզվի արդի շրջանում: Հատկապես 2018թ. հեղափոխությունից հետո հասարակական-քաղաքական կյանքում առաջ եկան մի շարք փոփոխություններ. ստեղծվեցին կառավարման նոր մարմիններ, փոխվեցին որոշ կառույցների անվանումները և այլն: Արդյունքում գործածության մեջ մտան նոր հապավումներ, որոնց հավաքումն² ու քննությունը լեզվի արդի վիճակի ուսումնասիրման դիտանկյունից կարող են կարևոր և օգտակար լինել՝ պատկերացում տալով նաև կատարված փոփոխությունների մասին:

Հապավումները գրավոր խոսքի հիմնական բաղադրիչներից են և նպաստում են խոսքի սեղմությանը, բազմազանությանը: Լեզվաբանության մեջ հիմնականում տարբերակվում են վանկային, տառային և խառը հապավումներ:

¹ Մարգարյան Ա., Հայոց լեզվի հապավումները, Ե., 1984, էջ 15:

² Արդի հայերենի բազմաթիվ հապավումներ ընդգրկված են «Նոր բառեր» բառարանի պրակներում:

Շարունակաբար հարստացվում է նաև Դ. Գյուրջինյանի, Ն. Հեքեքյանի «Հայերենում գործածվող տառային հապավումները» բառարանը:

Վանկային հապավումները կազմվում են բաղադրության բաղադրիչների սկզբնամասերից, ինչպես՝ **տեխնոլաբ՝ տեխնոլոգիական լաբորատորիա, պետջրկոմ՝ պետական ջրային կոմիտե, գիտկոմ՝ գիտության կոմիտե** և այլն:

Վանկային հապավումները ավելի քիչ տարածում ու գործածություն ունեն, քան **խառը հապավումները**, որոնց բաղադրիչները կարող են լինել վանկային և բառային կամ վանկային և տառային, օրինակ՝ **պետավիհաճառայություն՝ պետական ավիաճառայություն, բուժճառայություն՝ բուժական՝ բժշկական ճառայություն, ժողսպառում՝ ժողովրդական սպառում, կուսդեկավար՝ կուսակցության ղեկավար, պետանվտանգություն՝ պետական անվտանգություն, ՀրազՋԷԿ՝ Հրազդանի ջերմային էլեկտրակայան**:

Արդի հայերենում խառը հապավումների կազմության առավել գործուն սկզբնաբաղադրիչներից են, օրինակ, **սոց՝ սոցանապահով, սոցաշխատակից, սոցաջակցություն, սոցբաժին, պետ՝ պետաշխատող, պետաջակցություն, պետգույք, պետխորհուրդ, էկո՝ էկոայգի, էկոգարդ, էկոմթերք, էկոռեստորան**, բաղադրիչները:

Այսպիսի հապավումների մեջ դուրս են գալիս ածանցներն ու վերջավորությունները, իսկ բաղադրիչը իր հիմնական տեսքը չի կորցնում, և կազմությունը մոտենում է իսկական բարդությանը:

Վերջին տասնամյակում լայն գործածություն են ստացել **տառային հապավումները**, որոնք կազմվում են բաղադրյալ անվան բաղադրիչների սկզբնատառերով: Արդի հայերենի տառային հապավումներից են **ԱԱՏՄ՝ Աշխատանքի և առողջապահական տեսչական մարմին, ՇՄՆ՝ Շրջակա միջավայրի նախարարություն, ՍԱՏՄ՝ Սննդի անվտանգության տեսչական մարմին, ԲՊՄՄ՝ Բնության պահպանության միջազգային միություն** և այլն: Նշենք նաև, որ իրենց կիրառության ոլորտում այս հապավումներից շատերը կարող են տերմինային արժեք ունենալ, օրինակ՝ **ՊՇՈ՝ Պոլիմերազային շղթայական ռեակցիա, ԱՎՕ՝ Արտադրական վտանգավոր օբյեկտ, ԱԹՄ՝ Անօդաչու թռչող սարք** և այլն³:

³ Նշենք, որ որոշակի տարբերություններ կան արևելահայերենում և արևմտահայերենում կիրառվող հապավումների կազմության, գործածության և վերձանման հարցում: Այսպես, **ԱԽ** հապավումը արևելահայերենում վերձանվում է **Անվտանգության խորհուրդ**, իսկ արևմտահայերենում այն

Ինչպես նշեցինք, կատարվող սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական և այլ փոփոխությունները իրենց արտահայտությունն են գտնում նաև հապավումներում: Այսպես, 2019 թ. Հայաստանի Ազգային ժողովը հաստատեց Կառավարության առաջարկը կառուցվածքային փոփոխությունների մասին, ըստ որի՝ մշակույթի նախարարությունը, սպորտի և երիտասարդության հարցերի նախարարությունն ու կրթության և գիտության նախարարությունը միավորվել են՝ ստեղծելով կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարությունը, ինչի արդյունքում **ԿԳՆ** (Կրթության և գիտության նախարարություն) հապավմանը փոխարինելու եկավ **ԿԳՄՄՆ** հապավումը: Կամ 2018 թ. մեկ այլ որոշմամբ հանձնաժողովները դարձան կոմիտեներ, և *բարձրագույն որակավորման հանձնաժողովը* վերածվեց *բարձրագույն որակավորման կոմիտեի*, հետևաբար **ԲՈՀ** հապավման փոխարեն սկսեց գործածվել **ԲՈԿ** տարբերակը: Նախորդ ձևերը հնաբանության արժեք ստացան և դուրս եկան գործածությունից:

Երբեմն արդեն եղած առարկաների, երևույթների որակական կամ այլ հատկանիշի տարբերակմամբ տրվող անվանումները ևս կարող են նպաստել նոր հապավումների՝ խոսք մուտք գործելուն, ինչպես՝ **փոքր** հիդրոէլեկտրակայան-**փհէկ**:

Արդի հայերենում լայն գործածություն ունեն նաև փոխառյալ հապավումները, մասնավորապես՝ տառային. «Իբրև բաղադրության յուրահատուկ տեսակ, տառային հապավումները բառակազմական ընդհանրական երևույթ են և տարբեր լեզուներում գրեթե նույն օրինաչափություններն են դրսևորում: Այդ պատճառով էլ ավելի հեշտությամբ փոխառվում ու պատճենվում են»⁴, ինչպես՝ **ԻԿՐԱՆԵՏ**՝ *Ռելատիվիստական աստղաֆիզիկայի կենտրոնների միջազգային ցանց* (*International Center for Relativistic Astrophysics Network*), **ԻԿՕՄՕՄ**՝ *Հուշարձանների և տեսարժան վայրերի միջազգային խորհուրդ* (*International Council on Monuments and Sites*), **ՄԻԳՄԱ**՝ *Փորձագիտական կառույց* (*Support for Improvement in Governance and Management*), **ԿՈՆԻՖԱ**՝ *Չճանաչված*

Ապահովության խորհուրդ է: Կամ *Հյուսիս-Ատլանտյան դաշինք* նշանակող հապավումը արևելահայերենը փոխառել և գործածում է անգլերենից՝ **ՆԱՏՕ**՝ *North Atlantic Treaty Organization*, իսկ արևմտահայերենը՝ ֆրանսերենից՝ *Organisation du traité de l'Atlantique Nord*, հետևաբար արևմտահայերենում կիրառվում է **ՕԹԱՆ** հապավումը՝ նույն իմաստով:

⁴ **Հեքեքյան Ն.**, Օտարալեզու տառային հապավումները հայերենում: Հայագիտություն և զուգադրական լեզվաբանություն, Գ պրակ, Ե., 2003, էջ 77:

երկրների ֆուտբոլի ասոցիացիաների կոնֆեդերացիա (Confederation of Independent Football Associations) և այլն:

Պատճենումներ կատարվում են մեծ մասամբ անգլերենից և ռուսերենից, օրինակ՝ **ՀԱՀ**-Global Leadership Foundation-Համաշխարհային առաջնորդության հիմնադրամ, **ԺԳՀ**-House Democracy Partnership -Ժողովրդավարական գործընկերության հանձնախումբ, **ԱԹՄ**-Беспилотный летательный аппарат-անօդաչու թռչող սարք: Վերջին տասնամյակում գերակշռում են անգլերենից կատարված փոխառություններն ու պատճենումները:

Նորագույն, հատկապես փոխառյալ, հապավումների կիրառությունը կարող է որոշակի դժվարություններ առաջ բերել հանրության լայն շրջանակներին անձանոթ կամ քիչ ծանոթ լինելու պատճառով: Ուստի ցանկալի է, որ հապավմանը զուգահեռ կամ խոսքի սկզբում տրվի վերջինիս վերծանված տարբերակը, հատկապես այն դեպքում, որ լեզվում հաճախ առաջ են գալիս համանուն հապավումներ, որոնց ունեցած նշանակությունը կարելի է հասկանալ միայն տվյալ համատեքստը դիտարկելիս: Համանուն հապավումներ են, օրինակ՝ **ՀԽ**՝ 1.Հանրային խորհուրդ: 2. Հասարակական խորհուրդ: 3. Հիմնադիր խորհրդարան, **ԶԱՀ**՝ 1. Ջերմանջատիչ հավաքվածքներ: 2. «Ջավախքին աջակցություն» հիմնադրամ հապավումները:

Կան նաև այսպես կոչված **տեղային հապավումներ**: Սրանք այնպիսի հապավումներ են, որոնք կիրառելի են միայն տվյալ համակարգում, կառույցում և այլն, այսինքն՝ համընդհանուր գործածություն և ճանաչում չունեն տվյալ լեզվի լեզվակիրառողների շրջանում: Այսպես, Վ. Բրյուսովի անվան լեզվագիտական համալսարանում կիրառելի են **ՌՕԼ**՝ *ռուսաց և օտար լեզուներ*, **ԹՄՀ**՝ *թարգմանություն և միջմշակութային հաղորդակցություն*, **ՄԳՄ**՝ *սոցիալական գիտություններ և սերվիս* և նման այլ հապավումներ, որոնք հայտնի են միայն նեղ շրջանակի:

Ճիշտ է, հապավումները նպաստում են խոսքի սեղմությանը, սակայն երբեմն հապավումը կազմող բաղադրիչները ևս կարող են զեղչվել, օրինակ՝ **ԳԱՏՕ**՝ *Գիտական*

*առաջադեմ տեխնոլոգիաների օգտագործում և համագործակցություն հանուն
ռեսուրսների համալիր պահպանության⁵:*

Այսպիսով, առկա օրինակները հնարավորություն են տալիս փաստելու, որ այսօր
էլ կազմվում և լայնորեն կիրառվում են հապավումների տարբեր տեսակները՝
նպաստելով խոսքի սեղմությանը:

Нрәне Саргсян - Аббревиатуры современного армянского языка.

В статье сделана попытка представить новейшие аббревиатуры современного армянского языка. Изменения в политической и социальной сферах отражаются и в аббревиатурах. Вступают в использование новые аббревиатуры.

Кроме слоговых, буквенных и смешанных аббревиатур, есть и локальные аббревиатуры, знакомые только с узким кругом. Аббревиатуры в основном используются в письменном языке и способствуют краткости речи.

Ключевые слова; аббревиатура, локальные аббревиатуры, письменный язык, политические и социальные изменения.

Nrane Sargsyan – Abbreviations of the modern Armenian language.

The article is an attempt to present the latest abbreviations of the modern Armenian language. Changes in the political and social spheres are also reflected in the abbreviations. New abbreviations are coming into use.

In addition to syllabic, alphabetic, and mixed abbreviations, there are also local abbreviations familiar only to a narrow circle. Abbreviations are mainly used in writing speech and contribute to the brevity of speech.

Keywords; abbreviation, local abbreviations, written language, political and social changes.

⁵ Գ. Սևակը այսպիսի հապավումները անվանում է կրկնահապավումներ կամ զեղչումով հապավումներ: Տե՛ս **Սևակ Գ.**, Հայոց լեզվի դասընթաց, Ե., 2009, էջ 182: